

SKEJBYEFFEKTEN

Kort: Aarhus Kommune (2020)

- 1 Psykiatrisk Hospital Risskov
- 2 Aarhus Amtssygehus
- 3 Aarhus Kommunehospital

Af Boris Brorman Jensen

Strukturreformen i 2007 reducerede antallet af kommuner fra 271 til 98 og funktionstømte en lang række offentlige bygninger med forskellige servicefunktioner. Rådhus, politistationer, plejehjem og skoler. Effektiviseringen eller centraliseringen af velfærdsstaten lukkede samtidig flere lokale hospitaler, sygehuse og sundhedscentre, der blev samlet og flyttet til nye superhuse styret af de fem regioner, som erstattede de 13 amter. Vinderne i effektiviseringsrokkaden blev i første omgang Aalborg, Aarhus, Odense og Køge, der landede de nye megabyggerier med masser af arbejdspladser og helt-tæt-på, topmoderne sundhedsservice. Taberne blev borgere derude i provinsen, som nu skal køre op mod 100 km i akuttilfælde. *Lad vær' med at få en blodprop i Randers*, som en af mine lægevenner engang sagde. Det ved 'det grå guld' godt, så de er i stigende omfang begyndt at flytte i retning af gode sygehusvalg.

Tre gamle sygehuse bliver til nye bydele.

Jeg bryder mig ikke særlig meget om udtrykket, men for Aarhus blev centraliseringsøvelsen et klart 'win-win'. Byens samlede sundhedspakke er blevet væsentligt opgraderet med omrokeringen. De aarhusianere, der synes, at det er blevet for besværligt at cykle fra det gamle Kommunehospital de ekstra fire kilometer ud ad Randersvej, kan bare tage letbanen til forstaden Skejby, hvor det nye supersygehus ligger. De henved 10.000 nye arbejdspladser luner også godt i kommunekassen, selvom mange pendler til udefra. Myldretidstrafikken har skabt problemer af københavnske dimensioner i Aarhus Nord, men det er en anden historie. Masser af klare fordele for byen, men den største sidegevinst ved arven fra 2007 er nok muligheden for at kunne udvikle de tre meget markante bydelskvarterer, der blev rømmet som led i centraliseringsbestræbelsen: det tidligere psykiatriske hospital i Risskov, Aarhus Amtssygehus og Kommunehospitalet. Tre centralt beliggende bygningskomplekser med helt unikke kvaliteter lige til at transformere om til nye formål: attraktive boliger, butiks- og erhvervslokaler og en styrket synergiklynge af forsknings- og undervisningsfunktioner. De tre søstre har hver deres arkitektoniske kvaliteter og bærer som velfærdshistoriske biopsier på hver deres fascinerende historie. Et vidnesbyrd om synet på kroppen i arkitekturen gennem 100 år.

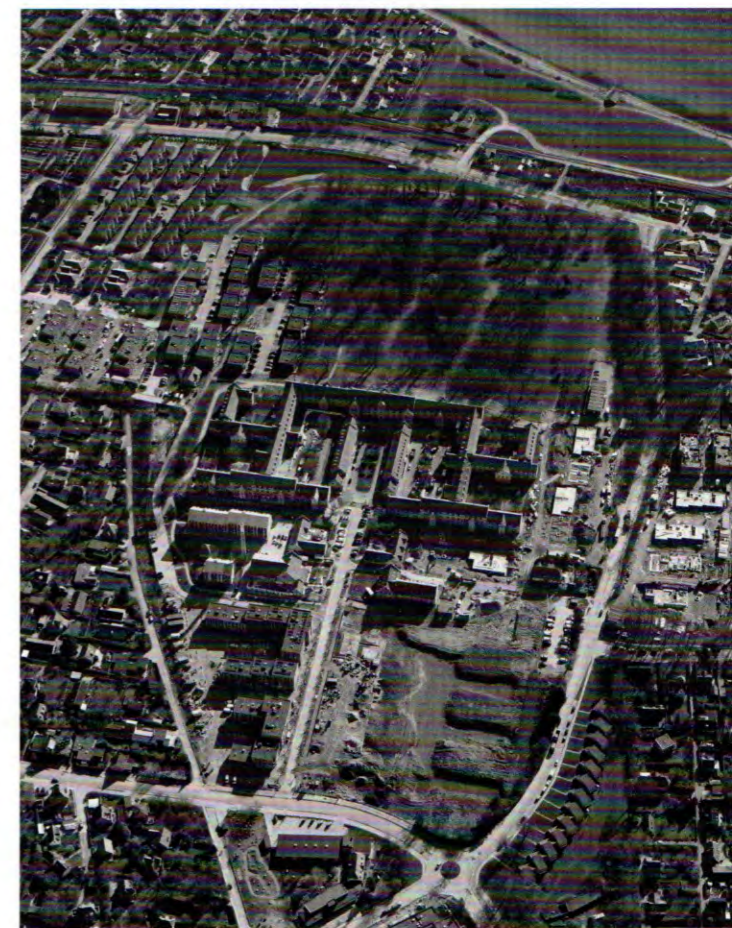
Både Aarhus Amtssygehus, det psykiatriske hospital i Risskov og Kommunehospitalet blev opført i en periode, hvor midlerne var små sammenlignet med i dag. Ikke desto mindre står man med indtrykket af et æstetisk og rumligt overskud, der sætter meget af det nutidige sundhedsbyggeri til vægs. Eneste bekymring er dybest set, hvad der skal blive af det nye supersygehus, når det engang er udtjent. Mastodonten i Skejby har for mig at se ikke nogen arkitektoniske eller landskabelige kvaliteter, der kan måle sig med de gamle hospitalsbyggerier. Jeg priser mig som potentiel patient selvfølgelig lykkelig over al den avancerede og superdyre sundhedsteknologi, der er proppet ind i det spritnye kassebyggeri. Sundhedsvæsenet gør tilsyneladende alt, hvad det kan på udstyrsfronten. Traumepatienterne bliver fløjet ind med helikopter. Der er bare ingen skønhed at værne om, når støvet har lagt sig. Måske den indlejrede CO₂ er superbyggeriets vigtigste fremtidsressource?

Helbrede – Lindre – Trøste

Bygninger kan udvides og knopskyde, men nogle institutioner vokser så meget, at de af og til må etablere nye fysiske og organisatoriske rammer. Og det er ofte ret interessant at følge udviklingens bygningshistoriske spor og nærstudere de samfunds bærende institutioners hamskifte. I nogle tilfælde trækker udviklingssporene en perlerække af byggerier efter sig, der fortæller levende historier og efterlader rum til nye institutioner. I Aarhus er det gamle rådhus fra 1850'erne med arrest eksempelvis blevet til et museum for køn og frihedskamp. I tilfældet Aarhus Amtssygehus har vi kun noget af historien bevaret. Det første amtssygehus, der blev anlagt i slutningen af 1800-tallet i bydelen Frederiksbjerg, er for længst nedrevet. Den gamle hovedbygning, der lå ud til Ingerslevs Boulevard, blev i sin tid overtaget af Sct. Annagades Skole, der nu også er nedrevet. Så den tidlige forhistorie er væk, men det nye amtssygehus fra 1935 tegnet af Axel Høeg-Hansen står heldigvis endnu. Det stolte bygningsanlæg, beliggende ud til Ringgaden ved Tage-Hansens Gade, med den langstrakte portbygning og det karakteristiske indgangsparti med insignierne "Helbrede – Lindre – Trøste" blev officielt lukket ned i efteråret 2018. Sidst jeg var forbi, var skiltet i øvrigt fjernet. Et symbolsk vink om, at det moderne sundhedsvæsen sender patienterne hjem, så snart de er blevet syet sammen. Det med at lindre og trøste er overtaget

af andre instanser med varme hænder. Ordet hospital kommer i øvrigt af det latinske *hospitalis*: 'gæstfri', afledt af *hospes*: 'vært'. I dag er kortest mulig indlægningsstid det gældende rationale. Måske fordi helbredelse i vid udstrækning er blevet et medicinsk-teknologisk projekt?

Høeg-Hansens hovedbygninger – det skålformede sengeafsnit og portbygningen – med tilhørende vaskeri, værksted, kapel og direktørbolig er gennem årene blevet udbygget med flere nye afsnit. Udbygninger har på godt og ondt indskrænket det oprindelige parkanlæg på sydsiden ned mod Silkeborgvej. De tidligst opførte bygninger kommer med al sandsynlighed til at overleve transformationen til ny bydel. Det er straks mere usikkert med de senere tilbygninger tegnet af Høeg-Hansens partner og efterfølger Harald Salling-Mortensen. Salling-Mortensens hovedbibliotek i Mølleparken står endnu, ligesom det kendte Børgholm-kollegie i Vejlbjerg Risskov givetvis får lov at overleve. Men hans bidrag til Amtssygehuset ser ikke ud til at passe ind i udviklingsplanerne. Det er, som om vi ikke rigtig har blik for den nære fortid. Og det er ikke, fordi parkanlægget skal reetableres, at bygningsarven fra Salling-Mortensen står til at blive nedrevet. Det er, fordi der skal bygges nye boliger (se omtale af udviklingsplanen på s. 58).

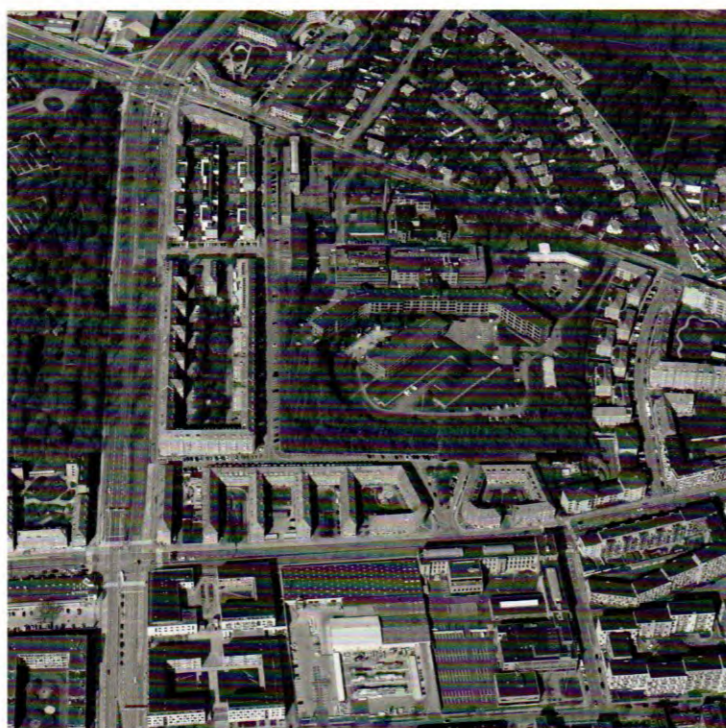
Psykiatrisk Hospital Risskov. Skråfoto fra Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur (2017)

Amtssygehusets mere mangfoldige historie forsvinder heldigvis ikke helt med de nedrivningstruede bygninger. Byens lokale stadsarkiv har samlet en guldgrube af fortællinger, som bulldozerne ikke kan fjerne. Bl.a. dette illustrative citat: "Høeg-Hansen har senere fortalt, at samarbejdet var forbilligt trods amtsrådets behårde fokus på budgetstyring. Formanden for Amtsrådets sygehusudvalg, Thomas Nielsen, Grundfør, gentog gang på gang under byggeprocessen 'Hvad der er nødvendigt, skal I have, hvad der er praktisk, det taler vi om, men luksus får I ikke'".¹ Man var nødt til at tænke på pengene under depressionen i kølvandet på det store børskrak. Paradokset, som står tilbage, er, at det gamle amtssygehus med en forholdsvis beskedne transformation helt sikkert vil blive til et meget attraktivt bykvarter at flytte ind i for den øvre middelklasse. Mens den grønne omstilling tvinger os til at reformulere, hvad luksus er, må vi ikke glemme, at arkitektonisk kvalitet og langsigtet ressource-tænkning hænger uløseligt sammen.

Slotte til idioter

Helbredelsesanstalten for Sindssyge i Nørrejylland – eller Jydske Asyl som det nu nedlagte psykiatriske hospital i Risskov hed,² åbnede den 1. september 1852. Det smukke bygningsanlæg i "ældre Herregårdsstil"³ havde dispositionsplan og planløsninger af bygningsinspektør Frederik Ferdinand Friis og facader af kongelig bygningsinspektør Michael Gottlieb Bindesbøll.⁴ Anlægget blev udvidet et par år senere af bygmester Ferdinand Meldahl. Landets dengang fremmeste arkitekter var sat på sagen, og hele processen forløb under kyndig videnskabelig rådgivning af lægen Harald Selmer, der forinden havde været udsendt af staten til Tyskland og England for at studere sindssygehospitalet. De to sidstnævnte arkitekter stod for facadekomposition og udformning af de mange fine bygningsdetaljer, men grundmatricen til hele anlægget byggede på Selmers "Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning".⁵ De samme principper for *daarevæsenet*, som også ligger til grund for Sankt Hans Hospital ved Roskilde, Oringe ved Vordingborg (begge tillige af M.G. Bindesbøll i samarbejde med Selmer) og det, der dengang hed Vridsløselille Forbedringshus. Danmark havde kun lige fået sin Grundlov, og velfærdsstaten var endnu ikke opfundet. Lighed for loven gjaldt endnu kun for udvalgte mænd, og de nye sundhedsinstitutioner var skarpt adskilt efter køn, socialklasse og sygdomsgrad. Selvfølgelig var fordelt efter deres plads i hierarkiet. De 'underste', fattigste og dårligste nederst og de bedrestillede øverst og centralt. Et minisamfund opdelt og isoleret i over- og underklasse. Isolation var i det hele taget et gennemgående princip for alle de nyetablerede 'galeanstalter', der alle blev placeret i landskabelige omgivelser uden for byerne ligesom fattiggårdene. Området, hvor det nedlagte psykiatriske hospital ligger, er i dag en del af velhaverforstaden Risskov, men lå dengang placeret i sikker afstand fra byens porte. Selvfølgelig var parkens engelske haveanlæg var udstyret med såkaldte ha-ha-grave,⁶ der skjulte de nødvendige barrierer mellem lukkede og åbne udeområder. I dag er indespærringen blevet langt mere monumental. Flere af de massive høje hegn, som retspsykiatrien senere opførte, kan stadig ses i Bindesbøll Byen, som området i dag hedder. Folk står i kø for at flytte ind i det gamle hospital, men der er ingen, som har lyst til at komme 'på den lukkede', som den nye psykiatriske afdeling i Skejby hedder i folkemunde.

Det medicinske syn på sindslidelser og helbredelsesmetoder har udviklet sig siden, og vi har udvidet demokratiets lighedsprincipper til at omfatte alle kroge af velfærdsstatens institutioner. Tvang og isolation er blevet sidste udvej også i

Aarhus Amtssygehus. Skråfoto fra Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur (2021)

sundhedsvæsenet, men der er principper, som vi ikke burde have lagt bag os. Fortidens ypperste sundhedseksperter og dygtigste arkitekter var tilsyneladende enige om, at skønhed er en vigtig del af helbredeshåndværkets værktøjskasse. Æstetisk omsorg og sans for omgivelserne, eller hvad man nu skal kalde det, blev anvendt aktivt i udformningen af alle de gamle anstalter. Bygningerne blev opført med en omhu, der mere end 100 år senere vækker de vildeste ejendomsmæglerfantasier. De kommuner, der i dag er begyndt at omdanne de gamle hospitaler til nye byområder, har i den grad brug for almene instrumenter, hvis de skal undgå, at galeanstalterne ender som rene rigmandsghettoer (se omtale af udviklingsprojektet på s. 64). Det kan virke besynderligt, at man med datidens menneskesyn ofrede så mange midler på sundhedsbyggeri til 'de åndsvage', 'defekte børn' og 'seksuelt afsporede', at den ansvarlige statsrevisor uden omsvøb talte om "slotte til idioter".⁷

Det nye røde universitet

De sidste afdelinger af Aarhus Kommunehospital flyttede til Skejby i begyndelsen af 2019. Store dele af området er stadig indhegnet byggeplads. Men man kan tage forbi og besøge det gamle kapel, hvor model og planer af den nye universitetsby er udstillet (se omtalen af udviklingsplanen på s. 52).

Rygraden i det gamle kommunehospital er tegnet af C.F. Møller og Kay Fisker, der også var arkitekter på universitetet beliggende lige overfor på den anden side af Nørrebrogade. Den første bygning stod ligesom Amtssygehuset færdig i 1935, og hospitalet er ligesom de andre hospitaler i byen løbende blevet udvidet. Den sidste bygning stod færdig kun 25 år før udflytningen. De karakteristiske røde bygninger, der tydeligvis er i familie med det gule universitet, kom til som en udvidelse af arkitekt Thomas Arboes sygehus fra 1893. C.F. Møller og Kay Fiskers udvidelse blander ret godt ind, men de godt 40 år, der adskiller første og anden fase af hospitalets udbygning, er sigende. Arboe tegnede en lang række jyske banegårde, og hans hospitalsbygning på toppen af Knudrisbakken har klart noget kaserne- og banegårdsagtigt over sig. Den disciplin og militære orden, som det første kommunehospital udstråler, har de mere moderne arkitekter åbenbart forkastet. De stringente og skarptskårne røde stokke husede en hær i hvide uniformer, men signalerer ligesom deres gule nabo, at det er videnskaben, som råder. Og sundhedsvidenskaben har, hvis man skal dømmе efter Skejbyarkitekturen, udviklet sig til et industriforetagende. En sundhedsfabrik logistisk placeret i en gigantisk parkeringspark.

Hvorfor det tidligere kommunehospital ligesom det tidligere psykiatriske hospital i Risskov markedsføres som byer-i-byen, ved jeg ikke. Universitetsbyen kan til nød kaldes for bynært campusområde, men en by i traditionel forstand er ikke, hvad udviklingsplanen foreskriver. Byer er blandede og huser mere

end studerende og universitetsansatte, men selvfremsstillingen er interessant. Aarhus Universitet er en utrolig vigtig spiller i byens udvikling, og det er oplagt, at institutionen indgår mere aktivt i kommunens bystrategiske arbejde. Det gør man med succes i Holland, og jeg tror, at vi kan blive meget bedre til at indtænke de statslige undervisnings- og forskningsinstitutioner i udviklingen af videnssamfundet. Ikke bare i økonomisk forstand, men også med blik for den menneskelige faktor. For bylivets skyld og for kulturens skyld. For der er næppe nogen, som ved deres fulde fem udvander til bygningsmonstret med strålekanonen – som allerede i første afsnit af Lars von Triers *Exodus* skød Riget i sæk. Tag godt imod Skej Byen, når den en dag kommer.

Boris Brorman Jensen er arkitekt MAA og ph.d.

Noter

- 1 www.aarhuswiki.dk/wiki/Aarhus_Amtssygehus (tilgået 01.02.2023).
- 2 Peter Thule Kristensen: *Gottlieb Bindesbøll, Danmarks første moderne arkitekt* (Arkitektens Forlag, 2013).
- 3 Jeg skylder idéhistoriker Vagn Lyhne en stor tak for den inspirerende artikel om 'Korpsarkitekturen', som jeg her trækker på. Se *Slagmark* nr. 27, 1997/98. Citat s. 113.
- 4 Thule Kristensen, op.cit.
- 5 Lyng, op.cit., s. 111.
- 6 Fra engelsk "Aha!", idet grøften først opdages tæt på.
- 7 *Slotte til idioter* er også titlen på VejleMuseernes udstilling om De Kellerske Anstalter. Se: www.vejlemuseerne.dk/udstillinger/slotte-til-idioter/

Aarhus Kommunehospital (til venstre, til højre Universitetsparken). Skråfoto fra Styrelsen for Dataforsyning og Infrastruktur (2021)

KOMMUNEHOSPITALET

Kedelhus og vaskeri til venstre. Af C.F. Møller og Kay Fisker, opført 1935. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2022)

Projektet fremstår enkelt, lavmælt, men alligevel kraftfuldt. Alt sammen meget overbevisende.

Af Boris Brorman Jensen

Omdannelsen af det tidligere Aarhus Kommunehospital til en byintegreret campus tog sin begyndelse tilbage i 2016, hvor Region Midtjylland solgte bygningerne til Forskningsfondens Ejendomsselskab, FEAS. Året efter forelå en samlet udviklingsplan for hele området, der beskrev principperne for nedrivning og bevaring, og skitserede den fremtidige struktur for området. Hovedparten af bygningerne opført efter 1950 skulle ifølge udviklingsplanen rives ned for at fremhæve stokbebyggelsens oprindelige karakter, og 'sårene' efter nedrivningerne skulle 'heales' med forskellige strategier. De nye bygninger skulle tilpasses de eksisterende bygningers skala og materialekarakter. Røde sten og rette vinkler. Rygraden i udviklingsplanens forholdsvis enkle hovedgreb er en nord-syd-gående bygade med en central pladsdannelse umiddelbart nord for den gamle hospitalsbygning med de karakteristiske altaner på sydsiden (fra dengang sollys var en del af behandlingen). Hele det 110.000 kvm store område skulle udvikles efter fire såkaldte dogmer om at: 1) rydde op i de midlertidige, pavillonagtige tilbygninger og forstærke de bygningshistoriske kvaliteter, 2) åbne enklaven op med nye forbindelser til det gamle campus-område og resten af byen, 3) etablere nye funktioner, der kan trække liv til, og 4) fastholde den klare planstruktur.

Udviklingsplanen blev fulgt op med en totalentreprisekonkurrence i 2020 for det 37.000 kvm store areal i den nordlige ende, hvor de nye indflyttere fra Business and Social Sciences,

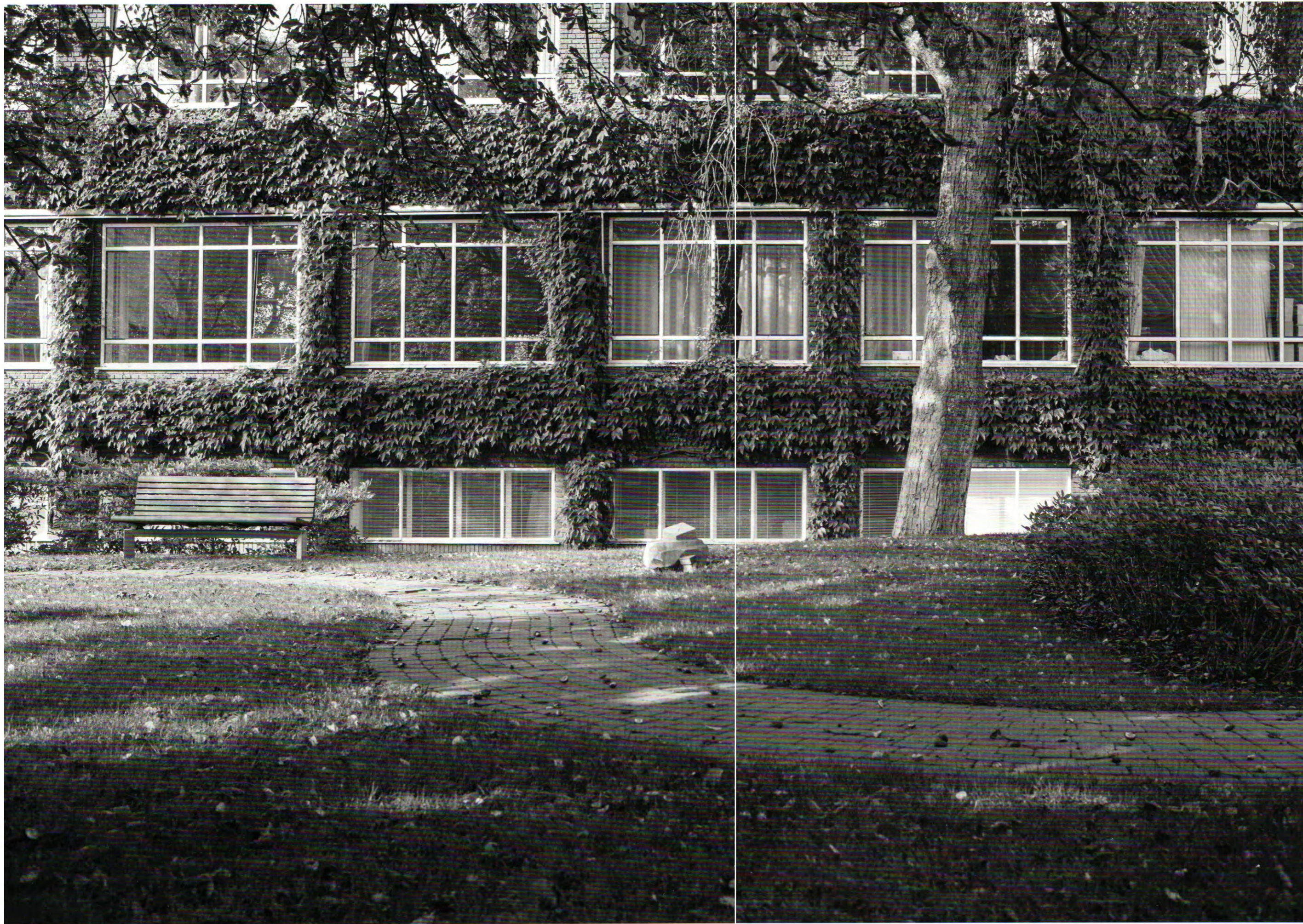
kaldet Aarhus BSS, efter planen skal samles. Det meget helstøbte forslag bygger tydeligvis videre på designprincipperne fra udviklingsplanen, bortset fra at der er kommet en cirkulær auditoriebygning til på den centrale plads.

Første spadestik til Aarhus BSS, hjørnестenen i Universitetsbyen, blev taget i april 2022. I dag er store dele af området indhegnet byggeplads, og det er mest 'arrene' efter nedrivningerne, man kan se. Eneste håndgribelige vidnesbyrd om, hvad der er i vente, er den nyåbnede tunnel under Nørrebrogade ved kollegierne på Carl Holst-Knudsens Vej. Og den virker meget lovende (se foto s. 56). Overgangen mellem det gule universitet og den nye røde universitetsby er levende fortalt i muret poesi. Ovenlyset gør tunnelen uendeligt mere indbydende end det eksisterende betonrør ved letbanestoppet længere nede af Nørrebrogade.

Det er endnu for tidligt at danne sig et overblik, og jeg måtte forbi udstillingen i det gamle kapel for at få et første-håndsindtryk af planerne. Hvis ellers plancherne og de meget smukke illustrationer fra konkurrencerne taler sandt, og de økonomiske hensyn ikke udløser alt for mange kompromiser, ser den kommende universitetsby ud til at blive en kæmpe gevinst for hele byen. Det bliver rødt-i-rødt i grønt. Nedrivningen af de mest uheldige knopskydninger og lidt pavillonagtige tilbygninger kommer til at stramme bebyggelsen op. Landskabsplanen ser ud til at skåne en stor del af de gamle træer, og bygningerne bliver ligesom i den gule campus udstyret med klatreplanter. Terrænet ser ud til at blive mere urbant.

Auditorium af C.F. Møller og Kay Fisker, opført 1935. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2022)

Bygning tegnet af C.F. Møller og Kay Fisker, opført 1935. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2022)

Et rødt tæppe, af røde teglsten i for forskellige belægningsforbandter, samler pladser, gadeforløb og bygninger i et forenende visuelt greb. Det store terrænfald fra toppen af området ved ringgadekrydset til foden af Knudrisbakken i syd er flere steder optaget i belægningen, så springene bliver til naturlige opholdspladser. Det gamle kommunehospital er udbygget i flere etaper med Thomas Arboe (1893) som den første efterfulgt af Rudolf Frimodt Clausen (1911-1921) og C.F. Møller og Kay Fisker (1930-1960). Arkitekternes bidrag til omdannelsen af hospitalet til ny universitetsby samler de bedste arvestykker på et sammenhængende bygulv og fortætter samtidig området med nye funktioner, karakterfulde pladsdannelser og et sammenbindende sivegade-agtigt strøgforløb. Det fremstår ret enkelt tænkt – men med en gennemgående stemningskarakter. Lavmælt, men alligevel kraftfuldt. Alt sammen meget overbevisende.

Den nye cirkulære auditoriebygning med plads til 800 mennesker bryder den ortogonale orden, men forstyrrer i mine øjne ikke helhedskarakteren. Bygningen bliver et fikspunkt for bydelen, hvor udefrakommende naturligt ledes hen, lidt på samme måde som man har åbnet bebyggelsen op i de overbyggede gårdrum mellem nogle af hovedbygningerne.

Jeg har været nabo til universitetet som ung teenager, og jeg kan huske rigtig mange fantastiske sommerdage i parken sammen med vennerne. Vi havde det meste af græsset for os selv, men universitets smukke gule bygninger var dog mere eller mindre lukket land for os udefrakommende, der hverken var studerende eller ansatte. Der var selvfølgelig Naturhistorisk Museum med de udstoppede dyr og Antikmuseet med gips-samlingen, som vi kunne besøge (dengang uden entré). Men de lidt støvede institutioner skabte, trods mange gode intentioner, ikke rigtig nogen bylivsstemning. Det tror jeg til gengæld, at de fysiske rammer for den nye universitetsby vil gøre.

Fakta

Aarhus Kommunehospital

Arkitekter: Teamet bag udviklingsplanen for området er AART Architects, Møller og Grønborg A/S, Trafikplan og E+N Arkitekter, LYTT Architecture.

Status: I begyndelsen af 2016 solgte Region Midtjylland bygningerne til Forskningsfondens Ejendomsselskab, FEAS. Team AART Architects vandt i 2017 parallelopdrag til planlægning for udvikling af området til campus for Aarhus Universitet. Projektet er undervejs, og universitetet er rykket ind i flere bygninger.

Omfang: Det planlagte område omfatter i alt 110.000 kvm. Det planlagte etageareal efter omdannelsen er 125.000 kvm på 1-6 etager. Der skabes 300-400 boliger, heraf 127 studieboliger i det gamle patienthotel. Hovedparten af bygningerne opført efter 1950 nedrives.

Originale bygninger

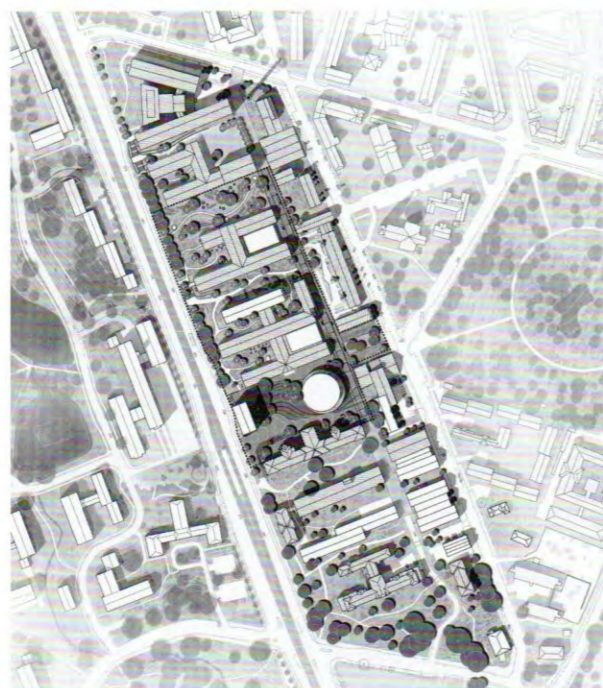
1. del. Arkitekt: Thomas Arboe

Opført: 1893

2. del. Arkitekt: C.F. Møller og Kay Fisker

Opført: 1935

Se mere: www.au.dk

Tegning: AART Architects og LYTT

Ny tunnel under Nørrebrogade. AART Architects.
Foto: Boris Brorman Jensen

Vaskeri af C.F. Møller og Kay Fisker, opført 1935. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2022)

AMTSSYGEHUSET

Patologisk afdeling til højre tegnet af arkitekt Harald Salling-Mortensen (ca. 1969). Planlægges nedrevet. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2015)

Ny arkitektur blendes ind i forhold til akser og hierarkier, men for meget rives ned.

Behandlingsbygning Øst og Vest til venstre tegnet af Harald Salling-Mortensen (ca. 1972). Planlægges nedrevet. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2015)

Af Boris Brorman Jensen

Udviklingsplanen for det tidligere amtssygehus i Aarhus blev først vedtaget for lidt mere end et år siden, og der er endnu ikke noget at se i området – ud over at det virker underligt tomt. De midlertidige aktiviteter er måske flyttet ind, men det mærker man ikke en søndag eftermiddag. En gåtur i den gamle sygehuspark giver ikke desto mindre indtryk af nogle ret enestående muligheder. Området med de karakteristiske gamle bygninger er omkranset af fuldvoksne træer, der giver en oaseagtig fornemmelse, samtidig med at man har et overraskende udsyn over byen. Lige overfor på den anden side af Viborgvej ligger en af byens største og mest eventyrlige parker: den botaniske have med drivhusene og friluftsmuseet Den Gamle By. Midtbyens cafeer og butikker ligger i gåafstand. Mindre end 500 meter mod syd løber Brabrandstien. Den fedeste grønne flugtvej ud af byen.

Det historiske bygningsanlæg, tegnet af Axel Høeg-Hansen, minder lidt om en blanding af en fabrik og et kurhotel. De smukke gamle bygninger fra 1935 har vidt forskellig skala og karakter. Nogle er monumentale, især det gamle sengeafsnit. Andre er næsten ydmyge, som direktørboligen, eller klejne og kraftfulde, som det tidligere kapel. En foræring af bygningsmæssig diversitet, der ikke findes mange andre steder i Aarhus. Det kan hurtigt gå hen og blive meget dyrt og eksklusivt, men det er heldigvis ikke intentionen. Kommunen ejer alle grundene og kan bare bestemme sig for, at det ikke skal gå som de fleste andre steder i byen, hvor den øvre middelklasse efterhånden har fortrængt de unge børnefamilier og folk med 'almindelige' indtægter. Af de planlagte 101.500 etagemeter bebyggelse skal 20% være almene boliger, og der er afsat plads til både daginstitutioner, ungdomskulturhus og erhverv. Det, udviklingsplanen rammende kalder for bylivsunderstøttende funktioner. Det er underligt nok de mindst bemidlede, der forventes at drive bylivet.

Behandlingsbygning Øst og Vest tegnet af Harald Salling-Mortensen (ca. 1972). Planlægges nedrevet. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2015)

Området, som udviklingsplanen omfatter, er ca. 6,9 hektar og afgrænses af Viborgvej mod nord, Tage-Hansens Gade mod vest, Regenborgsgade mod syd og Rosenstien mod øst. Terrænet falder stejlt mod sydøst, og hele området ligger på et plateau, der aftrappes i den sydlige ende. En landskabelig gave, der giver mulighed for at arbejde med sydvendte terrasserhuse. En idé, som tegnestuen Vandkunsten har illustreret meget overbevisende i udviklingsplanen. Udsigt og fordeling af sollyset retfærdiggør varierende forskydninger i bygningskroppene, der udstyres med små haver og tagterrasser – og parkering gemt væk i konstruktion. Adgangen til området fra syd har altid været underlig. Hvis planen holder, hvad den lover, bliver adgangen fra syd hægtet på parken mod Silkeborgvej og forbundet til området med et meget inviterende trappeforløb. Noget i retning af en lille byarkitektonisk genistreg.

Hovedgrebet fastholder de to historiske akser. En øst-vest-gående akse, der leder gennem portbygningen, og en nord-syd-gående, der kobler den nye sydlige adgangsvej til den historiske akse gennem sengeafsnittet. Et hierarki af

Hovedindgangen. Tegnet af Axel Høeg-Hansen (1898). Planlægges bevaret. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2015)

Kantine til venstre tegnet af Harald Salling-Mortensen (ca. 1966). Planlægges nedrevet. Til højre den oprindelige kiosk tegnet af Axel Høeg-Hansen (1898). Planlægges bevaret. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2015)

pladسدannelser, med bydelsparker, lokalpladser og kvarterspladser, som følger hovedakserne og smyger sig langs de bevaringsværdige bygninger. De nye bygninger tilpasses efter byrummene. I den nordlige ende er det fortrinsvis karreer og randbebyggelser. I den sydlige ende er det de lavere terrassehuse, der giver plads til udsigt, følger landskabet og danner mellemrum på langs af koterne. Enkelt og helt oplagt. SLETHs visualisering af den øst-vest-gående allégade tyder på, at den nye arkitekturs materialekarakter og skala skal blende ind i det eksisterende miljø. Det oprindelige byggeris karakteristiske etagebånd af gule sten i det røde murværk gentages i de nye bygningers markante rammeværk. Ingen tvivl om, hvad der er nyt, og hvad der er gammelt, og illustrationerne efterlader et klart indtryk af en god balance. Det ser ud, som om stueetagerne vil bylivet noget. Der er også arbejdet med at blande forskellige boligtyper og ejerformer: etageboliger, byhuse, såkaldte kanthuse og ungdomsboliger. Et godt miks, så løftet om, at alle aarhusianere kan få *mulighed for at bo i en god bolig i en by med social balance*, som det hedder i byens officielle boligpolitik, kan overholdes.¹ Planens ca. 900 boliger skal, foruden de 20% alment boligbyggeri, fordeles på private, handicapboliger og ungeboliger.

Jeg har ikke rigtig noget væsentligt at indvende mod omdannelsen af det gamle amtssygehus, som det skitseres i udviklingsplanen – ud over at jeg mangler nogle uigendrivelige argumenter for at rive arkitekt Salling-Mortensens bygninger ned. Hvorfor kan de ikke bevares eller transformeres, så de følger den nye klare struktur? Hvorfor er man ikke mere ressourcebevidst? Og hvorfor må det lidt skæve ikke få en plads i fremtidens by? Den svagest belyste del af planen er fronten ud mod den stærkt trafikerede Viborgvej. Der foreligger et generisk principsnit og tales om en 'grøn kantzone' og tilbagetrækning for at give plads til en højklasset kollektiv transport. Men præcis hvordan den nye bydel skal markere sig mod indfaldsvejen, er ikke illustreret.

Må alle de gode intentioner stå ved magt.

Noter

- 1 Her citeret efter udviklingsplanen, s. 32.

Fakta

Aarhus Amtssygehus

Arkitekter: Udviklingsplanen er udarbejdet af Aarhus Kommune i samarbejde med Vandkunsten og SLETH

Status: Den 1. september 2021 vedtog Aarhus Byråd en udviklingsplan for sygehuset. Det første areal af området er solgt i september 2022, og byomdannelsen er undervejs.

Omfang: Det planlagte område omfatter i alt 69.000 kvm. Efter omdannelsen vil man stå med et samlet etageareal på 101.000 kvm, hvoraf 17.500 kvm er renoveret og 84.000 kvm nyopført. Over halvdelen af de eksisterende bygninger rives ned, heriblandt bygningerne tegnet af Harald Salling-Mortensen. Ud af det samlede etageareal er 94.000 kvm boliger og 7500 kvm detailhandel, daginstitution, kultur og erhverv. Der opføres både ejer-, handicap- og ungeboliger. 20% af boligarealet skal være almene boliger. Der etableres i alt 900 boliger.

Originale bygninger

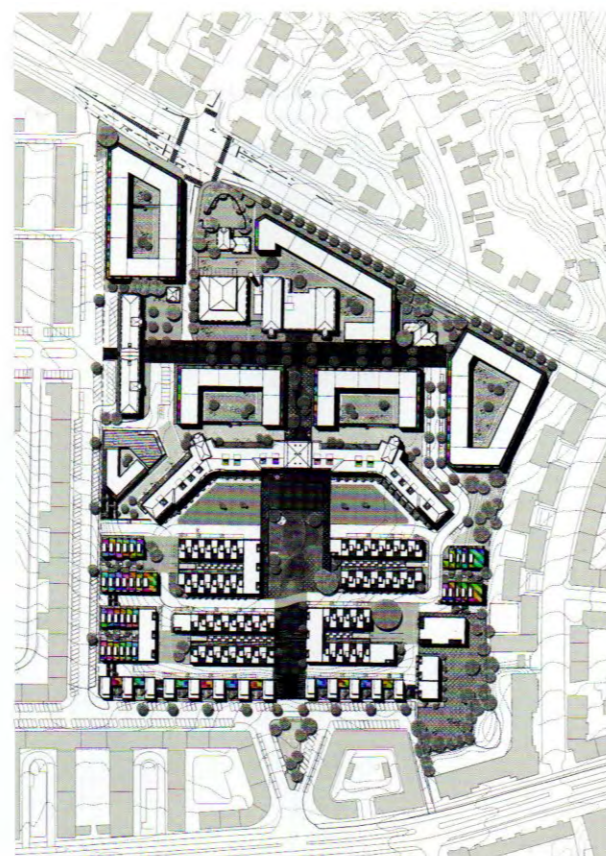
1. del. Arkitekt: Axel Høeg-Hansen

Opført: 1898

2. del. Arkitekt: Harald Salling-Mortensen

Opført: ca. 1960-1975

Se mere: www.amtssygehuset.dk

Sengeafsnittet tegnet af Axel Høeg-Hansen (1898). Planlægges bevaret. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2015)

RISSKOV

Hovedbygningen tegnet af M.G. Bindesbøll (1852). Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2023)

Nye huse æder for meget af landskabet og kolliderer med Bindesbølls arkitektur.

Af Boris Brorman Jensen

Udflytningen af det tidligere psykiatriske hospital i Risskov (oprindeligt Jydske Asyl, red.) til det nye AUH i Skejby har lukket op for fortætning og byudvikling i et af de mest attraktive områder i det nordlige Aarhus. Den gamle anstalt fra midten af 1800-tallet var placeret smukt i landskabet som en del af behandlingen, og selvom hospitalet for længst er blevet omgivet af villaer og spredt forstadsbebyggelse, er området stadig noget helt særligt. På østsiden af den gamle hovedbygning, med byskoven som nabo, åbner sig et smukt parkområde med udsigt over Aarhus Bugten. Ved foden af bakken er etableret en ny overgang over letbanesporet, så man nemt kan komme til stranden – og hele herligheden ligger i cykelafstand til midtbyen. Opgaven for udviklerne har været at fortætte uden at overskygge stedets unikke kvaliteter. Og det er i hovedtrækkene lykkedes. En del nyere bygninger er revet ned for at give plads til de 1.200 nye boliger, der ifølge planerne skal opføres. Man har gjort det på to måder: ved at udfylde huller i periferien af det historiske anlæg og udbygge hovedbygningen med en tæt struktur omkring den gamle ankomstallé i den vestlige ende.

Kronjuvelen i området er selvsagt M.G. Bindesbølls historiske bygningsanlæg, som udviklerne kalder for Renaissancebyen, formodentlig med henvisning til den historici-stiske arkitektur. Hovedbygningen er stadig under renovering, og det er endnu for tidligt at vurdere resultatet. Men helt galt går det næppe, og det er prisværdigt, at hele herligheden skal rumme

almene boliger. 231 stk. for at være præcis. Det giver ikke helt de 25% alment, som kommunen efterstræber, men næsten. Eneste i bekymring er bilerne, som allerede begynder at fylde for meget i det samlede billede.

Det indtil videre mindst vellykkede i Bindesbøll Byen er de 3-4 etages Alléhuse, der er opført på den nordlige side af Bindesbølls Allé. Arkitekterne har sikkert forsøgt at digte videre på farvespillet i de historiske bygninger, som afslutter alléen, men resultatet fremstår tvangspræget. Teglbjgningerne skifter farve lidt på samme måde, som trefarvet is gør. Lidt for mekanisk, specielt når man tænker på, at bygningsskelettet er det samme inde bag teglskærmen. Det havde for mig at se været rigeligt at spille på de diskrete murdetaljer – og så holde bygningerne i samme nuance, så bebyggelsesklyngen groede mere sammen. Jeg forstår godt, hvorfor man i en parkbebyggelse arbejder med altaner, men måden, man har gjort det på, bidrager til det flimrende udtryk. Det er sikkert økonomistyringen, der har skubbet de indtrukne altaner ud i gaderummet. Men gademiljøet betaler en høj pris. Det største problem, man har skabt i den ellers karakterfulde allé, findes desværre i rigtig meget nybyggeri. Stueetagerne støder op til det offentlige rum på en helt ublufærdig måde. Man kan som forbipasserende række hånden ind gennem soveværelsesvinduerne og slukke for folks vækkuere. Bymæssighed må godt rumme en vis mængde voyeurisme, men oprinnet her er decideret ucharmerende. Problemet er løst nogle steder med afstandsbeplantning og terrænregulering, men langs ankomstalléen er det lige så slemt som i Dubai Byen

Bindesbølls Allé. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2023)

Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2023)

M.G. Bindsbølls hovedbygning til venstre (1852). I baggrunden nye rækkehuse. Foto: Helene Høyer Mikkelsen (2023)

Psykiatrisk Hospital Risskov
 Arkitekter: Arkitema Architects har stået for masterplanen for området samt for opførelsen af flere nye huse, og ERIK Arkitekter står for ombygningen af M.G. Bindsbølls oprindelige bygninger.

Status: Det tidligere psykiatriske hospital flyttede ud af bygningerne i Risskov ved udgangen af 2018 og har siden undergået en omdannelse til boligområde, som endnu ikke er afsluttet.

Omfang: Det planlagte etageareal udgør i alt 110.000 kvm fordelt på 2-3 etager. Størstedelen af de eksisterende bygninger, som ikke er en del af M.G. Bindsbølls oprindelige anlæg, er nedrevet. Der bliver plads til 1200 boliger, hvoraf ca. 240 bliver til som renoveringer af det 21.000 kvm store oprindelige anlæg, foretaget af ERIK Arkitekter. Det svarer til knap 20% af det samlede antal boliger. Der opføres 960 nye boliger.

Originale bygninger
 Arkitekt: M.G. Bindsbøll
 Opført: 1852
 Læs mere www.bindsbøllbyen.dk

Tegning: Arkitema Architects

på Aarhus Ø. Næste etape på den sydlige side af alléen er ikke opført endnu, så måske arkitekterne kan nå at rette op på fejlen fra første fase?

Tættere på de gamle bygninger er netop opført nogle mere regulære blokke med saddeltage kaldet Bindsbøllhusene, som mere direkte mimer de historiske bygninger. Her er der også hængt en hvirvelvind af altaner op, men den visuelle støj dæmpes af bygningernes taktfasthed, og der er plantet bøgehæk ud for terrasserne, så indblikket i folks privatsfære med tiden vil blive skærmet. Det er Lærernes Pensionskasse, der står bag det eksklusive udlejningsbyggeri, og jeg mødte på en af mine rundture i området et lærerpar fra en nærliggende skole, som var i færd med at flytte i eget hus uden for byen, fordi huslejen var for høj. Et lidt trist paradoks og en dum måde at skabe flere pendlere på.

Hvis jeg hverken skulle tænke over købspris eller husleje, ville jeg helt klart flytte til den klynge, der hedder Skovhusene i Bindsbøll Byens sydøstlige hjørne. Her er vi godt nok ude af det gamle parkområde, men skovbebyggelsen har sin egen landskabelige karakterfuldhed. Skovbevoksningen og de store, gamle træer gør området velafgrænset, og der er ikke det samme visuelle gennemtræk som på den anden side af Harald Selters Vej. De 2-4 etagers høje punkthuse i mørkebrun tegl med flade tage er meget vellykkede. Altanerne er noget større end andre steder i Bindsbøll Byen, men får her en anden skulpturel virkning – måske på grund af glasværnene? Terrænet er kuperet og mere skrånende, og de ni punkthuse ligger godt i landskabet. Helhedsindtrykket er harmonisk, og det er, som om der er kælet mere for detaljerne.

Skovhusene er i familie med rækkehusbebyggelsen – kaldet Parkhusene – som ganske rigtig ligger ud til den gamle park i den nordøstlige ende af Bindsbøll Byen. De knækkede

stokke ligger på tværs af koterne og saver sig ind i terrænet på en mere brutal måde end Skovhusene. Udsigten inde fra første parket mod parken er helt sikkert eminent, men blikket den anden vej fungerer ikke helt så overbevisende. Der er ikke noget galt med rækkehuse, men det er, som om forstaden her spiser af den gamle park på en lidt for grådig måde. Her hygger teslasegmentet sig tydeligvis, men man burde ikke have bygget de to forreste rækker. De er mast ind i parken, og man kunne i stedet have lagt en etage mere på de bagvedliggende bakkehuse.

Helhedsindtrykket er bestemt ok, men det helt enestående udgangspunkt, som landskabet og de historiske bygninger gav, kunne godt have været udnyttet bedre, og jeg er usikker på, om man skulle have revet helt så meget ned for at bygge så relativt ordinært. Det er specielt Alléhusene, der trækker ned i regnskabet.